

ken? Vanwaar anders zijn zeldzame visie op de kerk van Christus, op de schapen van Gods weide? Breed en oecumenisch was zijn blik. En nooit hebt ge beter blik kunnen slaan in de ziel van Schilder, toen boven zijn zielloos lijf Christus' gebed voor de kerk werd gelezen. Hoe heeft deze man de wereld-kerk gezien, het kerkvergaderend werk van Christus. Hij haatte de secte en had de kerk lief.

Vanuit het verbond Gods heeft hij oog gehad voor de rijkdom van het kerkverband, voor de bond van kerken. Wie zich verwondert over een opmerking van Schilder dat Christus ook voor het kerkverband zijn bloed heeft laten vloeien, heeft Schilder eenvoudig niet gekend. Deze man stond in brand voor de eenheid der kerken en voor de trouw, de verbondstrouw der kerken aan elkaar in de accoorden van trouw en gemeenschap. Het staat mijns inziens nog wel eens te bezien of de neigingen tot het „independentisme" onder ons niet voortvloeien uit een niet zuiver zien van het verbond des Heren.

Laat ons niet treuren dat hij niet heeft mogen geven 'n „leer over de Kerk". Er is zoveel waaruit ge Schilder leert kennen in zijn inzichten over de kerk des Heren, dat we niet mogen treuren maar alleen dankbaar kunnen zijn. Niemand begrijpt Schilder in zijn kijk op de kerk wie niet met hem het verbond heeft gezien als de schat Gods.

Ook zo alleen hebt ge oog voor de grote strijd om het sacrament. Waarlijk, dat is maar geen strijd geweest op aan afgelegen sector van het front der strijdende kerk. Maar als één probleem brandend is geworden en voorlopig zal blijven, dan juist de vragen rondom doop en avondmaal.

Zo heeft zijn geest de heerlijkheid van het verbond gezien. Hij heeft ons teruggevoerd naar den beginne en ons gebracht onder Paradijsbeslag en ons doen zien de schoonheid van het dusgenaamde „werkverbond" met zijn cultuuroprachten. We stonden met hem in de morgenstond der geschiedenis, onze ogen openend voor de oerketterijen van vandaag over de „oergeschiedenis".

Hij heeft ons geplaatst in het midden-der-geschiedenis toen het verbond werd „besloten" in het woord van de Borg: Het is volbracht.

Hij heeft ons het verklaarde uitzicht geopend op de avond van de grote Dag des Heren, in zijn geschriften over: Wat is de Hemel? en: Wat is de Hel? Schrijvend

over de grote excommunicatie van die dag en zingend van de eeuwige communicatie aan de bruijloft des Lams. En ons inzicht geschonken in de grote worsteling tussen Christus en de mens der zonde; lees zijn laatste werk: De openbaring aan Johannes en het sociale leven.

Waarlijk, de rouwbrieff mocht wel spreken van de rust voor het volk Gods. Van die sabbathvrede in het verbond is hij vervuld geweest, diepzinne en vroom als hij ons ook in die schat van het verbond heeft onderwezen. Want zijn ziel was vervuld met helmwee naar die vrede.

Wie zo als Schilder heeft mogen schrijven over de angsten van Christus, moet als weinigen zelf de angst der ziel hebben gekend. Die hoofdstukken behoren tot de aangrijpendste, evenzeer als zijn broeden over de paradoxale angsten van de Heiland aan Zijn kruis. Hoe zeer is zijn ziel doordrongen en gewond geweest bij al zijn denken over de paradoxen en deze paradoxale wereld. Maar uit die angsten heeft de Here hem gered, op zijn gebed. Geen wonder dat de dichter van Psalm 116 zo biddend en dankend spreken kon. Want wie Schilder wil kennen, die leze en herleze de gebeden, welke in zijn werken voorkomen, en in zijn Reformatie-artikelen. Wie kan vergeten dat aangrijpende gebed, dat aanleiding is geworden tot zijn arrestatie? Mede om zijn gebeden heeft deze man moeten lijden, maar op zijn gebeden is de God des Verbonds deze erfgenaam genadig geweest.

Wie eindigen wil grijpe ten leste dan naar zijn slot in zijn boek: Wat is de Hemel? Want wie heeft als Schilder ons de majestueuze rijkdom van het lied der engelen laten zien in het verzamelwerk: 't Hoogfeest naar de Schriften?

Het opschrift boven de bladzijde verradert wat de grondtoon van zijn leven is geweest. Want te spreken over en te genieten van het „vreeverbond", dat was het begeren van Schilder. Om ons te doen verstaan rust te vinden in het welbehagen Gods. Nu is hij zalig in het aanschouwen van de Here der heerlijkheid, en nu wacht deze erfgenaam van het verbond met de kerk hierboven en beneden op de doorbraak van het Koninkrijk.

Want eenmaal zal de vreugde van de bruijloft nimmer enden, wanneer de erfenis aan alle erfgenamen zal worden geschonken.

TE DEUM LAUDAMUS.

D. K. W.

HERINNERINGEN AAN DE ONDERDUIKTIJD

De moderne oorlog is mogelijk wel ééa van de ergste dingen, die de mensheid kunnen treffen.

Heeft zo'n vreselijk iets echter ook nog zijn..... „voordelen"?

Sommigen zeggen haastig van ja. En ze wijzen u dan b.v. op de bereiding van de penicilline, waardoor nu toch wel zéér veel mensenlevens gered worden van een wisse dood.

Ik zal niet trachten op deze vraag in dit artikel een bevredigend antwoord te geven.

Ik wil slechts constateren, dat bepaalde omstandigheden, door deze tweede wereldoorlog ontstaan, oorzaak geworden zijn, dat ik Prof. Schilder vele, vele maanden in huis gehad heb als „onderduiker": waardoor het mij vergund werd, dit grote kind van God al die tijd te herbergen, te vooden, en te troosten.

In al die maanden hebben we natuurlijk veel met elkaar gesproken; hebben we elkaar goed leren kennen en zijn we vrienden-in-de-diepe-zin-des-woords van elkaar geworden.

Vriend van Prof. Schilder te zijn, was iets onnoemelijk rijks. Daarvoor ben ik dan ook meer dankbaar, dan ik in enig stukje onder woorden zou kunnen brengen.

Wij hadden hem om bepaalde redenen de schuilnaam „Oom Jan" gegeven; mij noemde hij meestal bij mijn voornaam of hij sprak me aan met „jong".

Nu hij van ons is heengegaan naar het Vaderhuis, wil ik deze tijd, vol van spanningen, nog eens aan me voorbij laten gaan en enkele, hem bijzonder typerende dingen, in wijder kring bekend maken. Er zijn óók heel wat gebeurtenissen en gesprekken, die m.i. niét gepubliceerd mogen worden.

Vrienden hebben ook hun gehémen, waarvan een ander géén deelgenoot wordt.....

Hij is voor het eerst eind 1943 een 6-tal weken bij ons geweest. Verraad (!) door „eigen broeders" (!) dwong hem zijn eerste onderduikadres bij de familie Groeneveld te Giessendam te verlaten. Door bemiddeling van Ds F. de Vries van Den Haag kreeg hij toen bij mij onderdak; wat ik hem ó zo gaarne verleende.

Op een achtermiddag kwam hij aangefietst..... In deze 6 weken heeft hij geschreven de zo bekend geworden brief van 13 December 1943, „aan de Generale Synode van de Gereformeerde Kerken in Nederland, saam te komen te Utrecht, medio December 1943".

Ik noem deze brief, allereerst om aan te geven zijn zorg voor „zijn studenten".

Wat lagen hem de belangen zijner studenten na aan het hart! Menigmaal kwam dat in gesprekken tot uiting. Wat

immers dreigde? Het was, wat hij in het begin van die brief, onder „I" noemde: „Hetgeen ik onder Uw aandacht wil brengen, raakt de aangelegenheid van de afwijzing der bij U ingediende bezwaren tegen enkele uitspraken van 1942, en van de handhaving, trots ingebrachte bedenkingen, van het verlangen, dat bij kerkelijke examina de classes zich zullen vergewissen, dat de candidaat met bedoelde uitspraken instemt" (gespatieerd van mij, P. J.).

Zijn studenten zag hij in grote verzoeking komen! Dat vond hij heel erg. „Dan mag ik niet langer zwijgen, jong!" was het eind van haast elk gesprek uit die tijd. „Ze moeten weten hun leermeester achter zich te hebben, als ze eerlijk verklaren, dat ze met die uitspraken niet kunnen instemmen!" Vandaar dan ook, dat het slot van zijn brief uitloopt op zijn bekende verzoek aan de Synode, om „voor wat de kerkelijke examina betreft, terug te keren tot de toestand van vóór 1942".

K. S. betoonde hierin zijn trouw! Zijn trouw vond ik wel één van de mooiste van zijn vele goede eigenschappen.

Hij, de hooggeleerde, veel hoger dan menig ander „hooggeleerde", wilde, kón zijn studenten niet alleen laten; hij wilde sterkend bij hen zijn, toen aan hun eerste wankel schreden naar de ambtelijke loopbaan zulke moeilijkheden in de weg gelegd werden. Hij doorzag direct de gevolgen van zulk een betuiging van instemming; de gevolgen, vooral vóór de Kerk: „Tweeërlei toegang tot de kansel!" Maar hij peldde ook de gemeenschap en de verzoeking daarin, want hij kende niet minder de zwakte van het menselijke hart; ook het hart van zijn studenten.

Daarom ging hij, de sterke, vóór hen staan; hij ging voor hen in de bres staan. Eén keer zelfs zei hij, in verontwaardiging over deze synodale handelingen, letterlijk tot mij: „Laten ze dan liever mij aanpakken!"

Trouw kon hij zo intens waarderen. Daarom griede het hem ook zo verschrikkelijk, als van iemand, van wie verwacht had mogen worden, dat hij meegegaan zou zijn, later bleek, dat hij de nek ging krommen onder het synodale juk.

De ontrouw van velen heeft hem, die zo dichterlijk-fijnevoelig was, onnoemelijk pijn gedaan.

Maar de trouw van anderen, en dan deed het er niet toe, of het een vooraanstaand iemand betrof of een eenvoudige, ongeletterde broeder ergens achteraf, deed hem onnoemelijk goed!

Hij zocht het niet allereerst bij de „hogen". Evenmin bij de nederigen. Wie daar dééd de wil van Zijn hemelse Vader, dié was..... zijn broeder!

„En dit niet alleen met woorden, maar ook met de

Aldus bespiegelde deez' predikheer Godts wet.

Geduldigh in zyn kruis, gestadigh in 't gebedt.

Wie wert in prediken met yver niet ontsteeken?

Een Engel scheen op stoel door zynen mant te spreken.

J. VAN DEN VONDEL.

daád jegens elkander bewijzen".

Zó iemand kon ook op zijn trouw rekenen. Hij bleef niet op een afstand van dezulken; hij ging vlak naast hen staan; en als het moest, v ó ó r h e n, i n d e b r e s!

K. S. ging nooit „boven" iemand staan. Hij liet zich nooit „gelden". Ook heerszucht was hem volkomen vreemd. Hij diende gaarne; zijn prediking was dienst des Woords; zijn arbeid voor en in de kerk, en aan de Theologische Hogeschool was dienen; hij diende altijd, tot zelfs in het huishouden toe.

Hij was verder geleerd als geen ander; maar hij liet zich nooit op zijn geleerdheid voorstaan.

Meermalen kwam het in onze gesprekken naar voren: „och, Oom Jan, achter al wat ze U aan doen, zit een hele hoop afgunst en jaloezie; omdat ze tegen Uw geleerdheid niet op kunnen". Dan was zijn oprecht gemeend antwoord vaak: „Och, ze hoeven niet jaloeers op mij te zijn, want ik heb het toch ook maar van God gekregen om niet!".....

Ik ben zelf een volslagen leek op theologisch gebied; maar we praatten natuurlijk nog al eens over het voorwaardelijk of niet-voorwaardelijk zijn der hellsbeloften; over het verschil tussen belofte en voorspelling, over veronderstelde wedergeboorte en over zoveel meer. Ik natuurlijk als theologische leek. Met leken-argumentatie. Maar het verwonderde mij iedere keer weer, hoe geduldig hij mij altijd weer aanhoorde en wat ik zei, au sérieux nam, alsof hij met zijns-gelijke zat te praten!

Hij gedroeg zich nooit als de geleerde man; als de man van wetenschap; maar hij was eenvoudig, een broeder onder de broeders.

Ik wil in dit verband nog even terugkomen op het concipiëren van die brief van 13 December 1943. Eerst had hij een andere brief geschreven. Toen hij hem klaar had, wilde hij hem graag voorlezen aan zijn broer, de Heer A. Schilder uit Den Haag, aan zijn vriend, wijlen br H. J. Kouwenhoven uit Voorburg en aan mij. Waarom? Was hij niet mans genoeg, om zelf een brief te schrijven en te verzenden; hij, die in zulke gebeeldhouwde taal kon schrijven?! Nu wilde het geval, dat wij gedrieën deze brief niet gelukkig vonden; en Kouwenhoven bracht hem dit, op de hem eigen wijze van zeggen, onder het oog. Werd hij kwaad? Welneen! Zonder in het minst verstoord te zijn, verscheurde hij dit eerste ontwerp en gooide het in de prullemand. 's Avonds begon hij aan een nieuw concept, waaraan hij een goed deel van de nacht doorwerkte; het concept, dat we nú kennen als „de brief van 13 December 1943". Maar ook hierover moesten we eerst ons oordeel geven. En hadden we ook dit concept afgekeurd, ik maak me sterk, dat hij ten derden male opnieuw begonnen zou zijn.....

Wie onzer zou zo gehandeld hebben? Hij stond toch mijlen ver boven ons? Velen zouden, wat kregel, geantwoord hebben: „wat ik geschreven heb, heb ik geschreven; ze moeten het daar maar mee doen".

De maand Januari 1944 was hij van ons weg. Maar daarna kwam hij weer en hij is toen bij ons gebleven tot half September d.a.v. Vanaf half Augustus 1944 ging hij geregeld uit spreken; zowat elke dag; direct was zijn program overvol! Wij hebben nog zo'n lijstje van spreekbeurten, gekrabbeld op een stuk groen karton..... Toen hij op een keer in het Noorden moest spreken overviel hem in Assen de spoorwegstaking; hij kon niet meer naar Leiden terugkeren; en heeft toen onderdak gevonden bij Mevrouw Kapteyn in Groningen.

Wij hadden in die tijd niet te veel te eten; ook al werden alle pogingen aangewend om voor Oom Jan wat extra's te krijgen. Gelukkig werden we nogal geholpen. Reeds in het begin van het jaar bracht de post ons een grote gele enveloppe; achterop stond als afzender: „K. Manus". De inhoud bestond uit heel wat broodkaarten! „K. Manus" was niemand anders dan Ds Herm. Knoop, die in October daaraan voorafgaande uit Dachau ontslagen was. „Een beste kerel, jong, en een vrome vent", zei hij, toen hij de „naam" van de afzender zag. Ds Veldman liet zich evenmin onbetuigd; één keer kwam hij met een stel varkens-carbonaadjes, die hij, naar ik meen, in Langerak opgedaan had; hoewel hij zelf niet erg dik was, waren de carbonaadjes voor Oom Jan! Ik herinner me ook, dat uit Apeldoorn en uit Bussum nog eens een pakket kwam met allerlei lekkers. Weer uit een andere plaats kwamen sigaren! Alles natuurlijk „over Den Haag"; want geen van de zenders wist, waar hij zat.

Wat heeft hem die liefde van zijn mede-kerkmensen, van zijn broeders en zusters, goed gedaan!

De ellende van schorsing en afzetting hebben we samen doorleefd.

Toen wer
In die dw
erlijk m
schuwde. W
niet kunne
gen? Hij, d
kende als g

Maar dat
heel goed
afzetting u

Hij heeft
óók niet, on

Hij ging
zelf opkan
een martel

ze gaan me
„Ik mag n
maal het k

wogen: „W
Alle poli

schrikkelij
Synodeverg
vergadering

Theologisch
„Een paar"

maakt, hoe
je kon dan

Daarom ha
voor het s
door enkele

dit kerk
vandaar! E
van een pa

tralles.....
Alle one

dan ook m
Hij was

en secur.
Begin 19

troleren va
van Comm

van oude
Chamierus,

in huis ha
de achte

ven onder
moest ik

richten als
hij dat Pr

dags of 's
„Nu moet

gemaakt is
Eén keer

later bleek
Maar ik w

demische
ken zoeken

dan mo
water s

kon zien.
was alleen

Hij hoop
vaak niet

En toch
Op 23

worden, w
genoeg ge

gegeven, g
de vreugd

schorsing
school en

haven.
Vooral

immers ha
kerkeraad

hoord; hie
schapen, d

waren toe
Dáárover
belangen.

Later, o
Als wel
de piano.

ging de te
Piet, ik de
zo-even he

schoot var
Zijn broe
schandelij
zijn broer
zitten, zei

De hele
Wie zou e
Hij, de
gestreden
kerk te v
hij, door
trápt!
Wat kan
Dat de
handen h
geestelike
Wat is
Want,
téérd,
Duitse